ՀԵՐՄԱՆ ԳՈԼՑ
Հալլե-Վիտտենբերգի Աստվածաբանական ֆակուլտետի վարիչ. Հալլեի Ս. Մեսրոպ կենտրոնի տնօրեն

ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՎ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա-Ի ՄԱՀՎԱՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ*

1999 թ. հունիսի 29-ին էջմիածնում, մեկ տարվա ծանր հիվանդությունից հետո, աչքերը փակեց Ամենայն Հայոց հոգևոր առաջնորդ Գարեգին Ա-ը, որի բարի ու կենսախինդ հայացքը կհիշեն բոլոր նրանք, ովքեր առիթ են ունեցել հանդիպելու նրան:

Հատկապես Գերմանիայի հայերն ու գերմանացի հայասերները ցավագին կերպով ընդունեցին այդ բոթը, քանզի միայն մեկ տարի էր անցել (1998 թ. հունվար-փետրվար ամիսներն էին), ինչ Նորին Սրբություն Գարեգին Ա-ը մի անմոռանալի այցելություն կատարեց Գերմանիա: Հայկական աշխարհասփյուռ համայնքի հետ միասին նրա կորուստը սգում են ոչ միայն Գերմանիայի հայկական համայնքը, այլև Գերմանա-Հայկական կազմակերպության բոլոր անդամները, վերջապես նրա կորուստը սգում է նաև Հալլե-Վիտենբերգի Մարտին Լութերի անվան համալսարանի ակադեմիական կազմը, որը նրա մահվամբ իրենց մի կրտսեր, սակայն աշխարհառչակ, նշանավորագույն, պատվավոր դոկտորներից մեկին կորցրեց: Աստվածաբանության պատվավոր դոկտորի տիտղոսը Կաթողիկոսին շնորհվել էր 1998 թ. հունվարին, Հալլեում, մի պատիվ, որը հայ-գերմանական գիտական սերտ հարաբերությունների վրա հիմնված լինելով, իր հոգևոր հոր՝ Գարեգին Կաթողիկոսի (Հովսեփյան) համար առանձնապես սիրելի և թանկարժեք էր: Նրա հոգևոր հոր գահակալության շրջանում, որը հարուստ և լիառատ հոգևոր կյանքից հետո վախճանվեց Անթիլիասում, 1952 թ., երիտասարդ աստվածաբանը և ապագա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը դեռևս Անթիլիասի ճեմարանում իր կրթական առաջին աստիճանում էր, որը մնայուն մի դրոշմ թողեց Դպրեվանքի ապագա տեսչի, եպիսկոպոսի և Կաթողիկոսի վրա, և որը Հովսեփյան Կաթողիկոսի կենդանության օրոք նաև Գեմանիայի հետ հոգևոր մի կապ էր հանդիսացել:

---

* *Հոդվածում տեղ են գտել Հայոց Եկեղեցու պատմության վերջին տասնամյակներին վերաբերող մի շարք անճշտություններ, որոնք հեղինակի՝ հայ իրականությանը քաջատեղյակ չլինելու հետևանք են (խմբ.):*

ԿՅԱՆՔԻ ՈՒՂԻՆ

Նշան Սարգիսյանը ծնվել է 1932 թ. Քեսաբում (Սիրիա): Նա հաճախել է Անթիլիասի աստվածաբանական դպրեվանքը 1946-1953 թթ.: 1952 թ. ստանում է քահանայական օծում: 1957-1959 թթ. աստվածաբանություն է ուսանում Օքսֆորդում: 1960-1971 թթ. պաշտոնավարում է որպես Անթիլիասի աստվածաբանական Դպրեվանքի տեսուչ, 1964 թ. օծվում է եպիսկոպոս: 1971-1973 թթ. եպիսկոպոսի պաշտոն է վարում Իրանում, 1973-1977 թթ.՝ Նյու Յորքում, 1977-1983 թթ.՝ Սիրիայում: Արդեն Կիլիկիայի աթոռակցի պաշտոնը զբաղեցնելուց հետո, հենց ինքն էլ 1983 թ. դարձավ Սսի արքեպիսկոպոս և Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոս (այսօրվա Նստավայրը՝ Անթիլիաս, Լիբանան): Հայաստանում տեղի ունեցած սարսափելի երկրաշարժից հետո հատկապես, նա իր հարաբերությունները ավելի սերտացրեց Էջմիածնի և Նորին Սրբություն Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հետ՝ սերտորեն նրա հետ համագործակցելով հայ ժողովրդի օգնությանն ի խնդիր: Երբ Վազգեն Ա Կաթողիկոսը 1994 թ. մահացավ, նա 1995 թ. Էջմիածին նստավայրում զբաղեցրեց հայկական եկեղեցական բարձրագույն պաշտոնը, որպես Ծայրագույն Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս:

ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԸ

Կարելի է շարունակել ներկայացնել Կաթողիկոսի ունեցած մեծ վաստակը որպես քարոզիչ և շնորհաշատ հռետոր, որպես հստակամիտ աստվածաբան ու բանաստեղծական արտահայտիչ գրող: Նրա մեծածավալ մատենագրությունը ընդգրկում է հայերեն, անգլերեն, գերմաներեն, ֆրանսերեն, հունարեն, արաբերեն ու պարսկերեն լեզվով գործեր՝ հրատարակված Բեյրութում, Երուսաղեմում, Թեհրանում, Ժնևում, Լոնդոնում, Բոստոնում և այլուր: Ուշագրավ է նաև, որ երիտասարդ աստվածաբանի վարդապետական թեզը հայկական շարականների աստվածաբանության մասին մի գործ է, մինչև այժմ ոչ ամբողջությամբ հրատարակված, որի վրա նա մտովին մինչև իր կյանքի վերջին տարիները աշխատեց, որի մասին ինքն իր անձնական խոսակցություններում միշտ ասում էր:

Այստեղ համառոտ թվարկվենք միայն նրա հայերեն և համապատասխանաբար անգլերեն գործը: Իր հեղինակած դասական աստվածաբանական ուսումնասիրությունը դարձավ նրա օքսֆորդյան աշխատությունը. «Քաղկեդոնի ժողովը և Հայ Եկեղեցին», Լոնդոն S.P.C.K. 1965 (վերահրատարակված Նյու Յորքում, 1979, հետագա հրատարակությունները ծանուցված են), «Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցիների վկայությունը», Անթիլիաս 1968 (3 հրատարակություն), «Հայ Եկեղեցին այժմ», Նյու Յորք 1970 (վերահրատարակված որպես «Կրոնը Միջին Ասիայում», խմբագիր Ա. Ջ. Արբերի), «Իրանը և հայերը», Թեհրան, 1971, «Հայկական քրիստոնեական ավանդույթը Իրանում»,

Նոր Ջուղա (Իրան), 1974, «Հովվական Աստվածաբանություն», Անթիլիաս 1979, «Անցյալը անցած չէ...», Անթիլիաս 1985՝ գրված Լիբանանում քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ հրետակոծության ներքո, «Հայ մարդը հայ գրքի դիմաց», Անթիլիաս 1990, «Հոգևոր կյանքի փնտրտուքի մեջ», Անթիլիաս 1991, «Վասն հայրենյաց», Անթիլիաս 1992, «Հարություն և հայություն», Անթիլիաս 1993, «Հայ Առաքելական Եկեղեցու 1700-ամյակը (301-2001)», «Նոր Հոգեգալուստ», Անթիլիաս 1994, և բազում այլ գործեր:

Անթիլիասում իր գործունեության ընթացքում Գարեգին Կաթողիկոսը հիմնեց *Հասկ* գիտա-աստվածաբանական տարեգիրքը, որը 1998 թվականից սկսած անընդմեջ կերպով լույս տեսավ և աստիճանաբար դարձավ համաշխարհային աստվածաբանության, փիլիսոփայության, գրականության, պատմագիտության կարևոր մի օրգան: Էջմիածնում նա գործում էր որպես արդեն իր կողմից հրատարակվող «Էջմիածին» ամսագրի հրատարակիչ և որպես հեղինակ մեծաթիվ այլ հրատարակությունների:

ՍԿՍԱՆԴԸ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒՅԹԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Քիչ հիշատակված, բայց աստվածաբանական-գրական գործերի նման առնվազն նույնչափ հեղինակավոր են Կաթողիկոսի գիտական և կրթական-մակերպական վաստակները: Անթիլիասի աստվածաբանական Ճեմարանը (այժմ Անթիլիասից ավելի վեր, Բեյրութից հյուսիս, Լիբանանի լեռներում, Բիկֆայայում) Գարեգին Կաթողիկոսի երկարատև ղեկավարության շնորհիվ դարձավ Հայ Եկեղեցու որակյալ աստվածաբանական մի կրթօջախ: Այստեղ, ինչպես նաև ավելի ուշ Էջմիածնում, Կաթողիկոսը սոսկ ղեկավար անձ չէր, այլ հենց ինքը դասավանդում էր մեծ հաջողությամբ: Նրա տաղանդը որպես ուսուցիչ և հռետոր իրավամբ հայտնի է հեռուներում:

Կաթողիկոսի անգնահատելի կրթական ներդրումը եղավ Գևորգյան Ճեմարանի շենքի վերաբացումը Էջմիածնում, 1995 թվականից այն ավանդաշատ եկեղեցական ընդհանուր կրթական բնույթի բարձրագույն մի դպրոց է, որի բուն շենքը խորհրդային տարիներին հարկադիր կերպով փակվել էր և որտեղից մինչխորհրդային տարիներին դուրս են եկել հայ ժողովրդի խոշորագույն գիտնականներ, որոնք մեծավ մասամբ գիտական Գերմանիայի հետ սերտ կապի մեջ էին և Հայաստանում մինչև երկրորդ համաշխարհային պատերազմը և դրանից հետո ևս որոշ ժամանակ ներկայացնում էին գերմանական ու հայկական գիտությունների մի *սիմբիոզ*: Գևորգյան բարձրագույն դպրոցի վերաբացման կրթաքաղաքական սխրագործությամբ Գարեգին Կաթողիկոսը էական հիմքերը դրեց Էջմիածնի հետ միջազգային ապագա հոգևոր-գիտական համագործակցության:

Այստեղ համառոտակի թվարկենք Կաթողիկոսի եկեղեցական և քաղաքա-

կան ծառայությունները: Նա ծանր ու դժվարին ժամանակներում հոգում էր Իրանի ու Լիբանանի հայկական համայնքների հոգսերը: Նա արտասովոր կերպով պահպանեց ու արգասավոր դարձրեց հայի ինքնությունը Սփյուռքում: Նախ և առաջ նա իր եկեղեցական գործունեության շնորհիվ զարմանալի կերպով նպաստեց աշխահասփյուռ հայերի միավորելուն, մասնավորապես 1988-89 թթ. իր սկսած օգնություններով ծանր երկրաշարժից ցնցված Հայաստանին, և իր եռանդուն գործունեությամբ, հաղթահարելով սառը պատերազմի պատճառով արևմտահայության ու արևելահայության միջև եղած անջրպետը: Ինքը՝ Գարեգին Կաթողիկոսը այդ կամրջի կենդանի խորհրդանիշն է, քանի որ նա որպես Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիո (Անթիլիաս), որը քաղաքական շրջանակներում որպես էջմիածնի Մայր Եկեղեցուն հակաթոռ եկեղեցի էր (նախկին Խորհրդային Հայաստան) հիմնադրել, անխոնջ կերպով էջմիածնի հետ բնականոն հարաբերություններ հաստատեց և ի վերջո (1995) բազմեց նույնիսկ էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Հայրապետական Աթոռին, այն է՝ «հակադիր եկեղեցու» պետ ընտրվեց: Այս բարձրագույն պաշտոնը ստանձնելով Գարեգին Կաթողիկոսը առանձնահատուկ մի ավանդ ներդրեց հայ ժողովրդի պառակտումը կասեցնելու գործում:

ՔՐԻՍՏՈՆՅԱՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Կաթողիկոսի միջազգային էկումենիկ գործունեությունը նույնպես արժանի է հատուկ ուշադրության: Միայն այստեղի հետևյալ նշումները ցույց են տալիս, որ նա ինչպես տեղի, այնպես էլ միջազգային էկումենիզմի առաջատար էր և գործում էր ազդեցիկ կերպով: 1963-1965 թթ. նա Վատիկանի երկրորդ ժողովին մասնակցում է որպես Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցիների պաշտոնական դիտորդ, նույնը և 1968-ի Էամբեթի կոնֆերանսում, 1968-ից դառնում է եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհրդի (ԺՇՆ) կենտրոնական և գործադիր հանձնաժողովի անդամ, 1975 թ. եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհրդի՝ Նայրոբիի պլենար նիստից հետո մինչև 1983 թ. աշխատում է որպես եկեղեցիների Համաշխարհայի Խորհրդի կենտրոնական և գործադիր հանձնաժողովի փոխարինող նախագահ:

Գարեգին Կաթողիկոսն ակնառու դեր է խաղացել «ոչ քաղկեդոնական» (մոնոֆիզիտ) և քաղկեդոնական (դիոֆիզիտ) եկեղեցիների 1500-ամյա պառակտումը հարթելու մեջ: Երեք տասնյակ տարիներ առաջ Ադիս Աբեբայում սկսված երկխոսությունից ի վեր նա իր կարևոր մասնակցությունն է բերել միությանն ուղղված այս ջանքերին: Դրանով նա օժանդակել է 20-րդ դարի աստվածաբանական նշանակալի երկխոսություններից մեկին, որը նա վարել է 1990 թ. սեպտեմբերին ԺՇևի մոտ գտնվող Շամբեզիում, բյուզանդական և հին արևելյան քրիստոնեական ավանդույթի եկեղեցիների միջև (ղպտիներ, եթովպացիներ, սիրիացիներ, հայեր, հնդիկներ) քրիստոսաբանական փոխ-

ընթացողության վերաբերյալ: Էկումենիկ այս առաջընթացը, որին մասնակից էր Կաթողիկոսը, ի վերջո շոշափում է նաև արևմտյան (բողոքական և կաթոլիկ) քրիստոնեության հարաբերակցությունը ոչ քաղկեդոնիկ եկեղեցիների հետ, քանի որ «արևմտյան» երկու դավանանքներն էլ, ըստ բյուզանդացիների հետ իրենց ունեցած ընդհանուր ավանդույթի, քաղկեդոնական են: «Դիոֆիզիտների» և «մոնոֆիզիտների» միջև եղած քրիստոսաբանական ներհակության մեղմացումով հնարավոր է կամրջել նաև բողոքականների ու կաթոլիկների միջև հոգևոր-աստվածաբանական վիհը մի կողմից և հայերի միջև՝ մյուս կողմից :

Հենց վերջերս Գարեգին Ա Կաթողիկոսը նաև աչքի ընկավ որպես եվրոպական չափանիշի աստվածաբան: Նա ամենից շատ ուշադրություն գրավող «համբավաշատ խոսնակն» էր եվրոպական եկեղեցիների (բողոքական, հռոմեա-կաթոլիկ, ուղղափառ) Գրացի 1997 թ. հունիսի եվրոպական երկրորդ խորհրդաժողովում: Համաշխարհային քաղաքական շիջադարձից հետո բողոքականների կողմից այն ժամանակ խիստ սրված դավանաբանական լարվածությունների պայմաններում Կաթողիկոսի առանձնակի էկումենիկ անկեղծությունը արևմտյան քրիստոնեական դավանությունների նկատմամբ ուղղակի արժանի է գնահատանքի: Այս կեցվածքն այսօր խիստ գովելի է (հմմտ. օր.՝ ORK-ից և KEK-ից Վրացական Ուղղափառ եկեղեցու հեռանալը), ինչպես նաև այն քննադատությունները, որոնք Կաթողիկոսը իր սեփական եկեղեցու կողմից իր վրա պետք է հրավիրեր այն բանից հետո, երբ նա Հովհաննես-Պողոս Բ Պապի հետ 1996 թ. էկումենիկ երկխոսություն վարեց:

Նորին Սրբություն Գարեգին Ա-ի ներկայացվող մահախոսականը «Հայ-գերմանական թղթակցություն» այս ամսագրում ամբողջական չէր լինի, եթե այստեղ չհիշատակվեին նրա կյանքի հոգևոր կապվածությունը գերմանահայկական հոգևոր ժառանգության հետ, շնորհիվ Կաթողիկոս Գարեգին Հովսեփյանի, և նրա մանկության ժամանակների կապը դր. Յոհաննես Լեփսիուսի կողմից հիմնադրված «Օգնություն Հայաստանին» գերմանահայկական ընկերության հետ: Արդեն 80-ականների սկզբում Կաթողիկոսը, այն ժամանակ արքեպիսկոպոս, տողերիս հեղինակին Դրեզդենում պատմեց, որ իր հայրը Քեսաբում՝ Կաթողիկոսի ծննդավայրում, Սիրիա, գործակցում էր Լեփսիուսի անվան օգնությունների արդեն ազդեցիկ կազմակերպության հետ: Եվ Կաթողիկոսն իր ողջ կյանքի ընթացքում չմոռացավ այն ժամանակվա բերկրանքը, երբ կանոնավոր կերպով Ծննդյան տոներին երեխաների համար հագուստ էր ստանում: Այսպիսով Գարեգին Կաթողիկոսի համար գերմանացի մեծ հայասեր Լեփսիուսի հետ կապվածությունը ոչ միայն կարդացած գրքերով էր պայմանավորված, այլև մանկությունից եկող քաղցր մի հուշ էր:

Այս խորին ու ներքին կապվածությունը շատ պարզորոշ կերպով էր զգացվում, երբ Նորին Սրբությունը 1998 թ. փետրվարի սկզբին այցելեց Պոտսդամում գտնվող Յոհաննես Լեփսիուսի անվան տուն-քաղգարանը, որի վերակառուցման համար նա արդեն 1996 թ. թախանձագին կոչ էր հղել

գերմանացիներին ու հայերին: Նաև միևնույն օրը Պոտսդամում տեղի ունեցած Յոհաննես Լեփսիուսի անվան փողոցի հանդիսավոր բացման արարողությունը, Կաթողիկոսի խոսքերի համաձայն, իր կյանքի ամենահուզիչ պահերից մեկն էր: Դր. Յոհաննես Լեփսիուսի գործերը հիշելիս նա այն ժամանակ հաստատուն հավատով այն համոզմունքն էր արտահայտում, որ հավատն ու սերը հաղթահարում են նաև ցեղասպանությունը, և որ չարիքն ու մահը դեռ վերջին խոսքը չեն: Սա է Գարեգին Կաթողիկոսի թողած կտակը հայ, ինչպես նաև գերման ժողովրդին:

Թարգմանված «ARMENISCH – DEUTSCHE KORRESPONDENZ» ամսագրից 1999 թ. հուլիս 2

Այսօր մենք մի նոր իրադրության առջեւ ենք գտնվում համաշխարհային քրիստոնեության մէջ եւ՛ այստեղ՝ Գերմանիայում, եւ՛ իմ հայրենի երկիր Հայաստանում: Եթե ես ճիշտ եմ կարդում «ժամանակի նշանները»՝ Աստվածաշնչի խոսքերով ասած, աստվածաբանական մտածողության ու հոգեւոր կյանքի նոր հոսանքներ կան: Էկումենիկ շարժումն անցնում է ամենադժվարին ու պատասխանատու ժամանակահատվածի միջով: Մերօրյա գիտական, արդյունաբերական, տեխնոլոգիական գյուտերն ու հայտնագործությունները ոչ միայն ազդել են մեր հասարակությունների ֆիզիկական կամ նյութական կողմերի, այլեւ մեր մարդկային կյանքի հոգեւոր, բարոյական ու ընկերային տիրույթների վրա: Բարոյական վարքի նոր օրենքներ, հոգեւոր որոնումների նոր շարժումներ, ծայրահեղ աշխարհայնական կողմնորոշման նոր մտածելակերպեր են ի հայտ եկել, որոնք մեզ դնում են մի նոր օրակարգի առջեւ եւ՛ մեր Եկեղեցիներում, եւ՛ մեր էկումենիկ հանդիպումներում: Եկեղեցիները մեկ անգամ եւս մարտահրավերի առջեւ են: Նրանք դարձյալ կոչված են մեկ անգամ եւս հայացք նետելու իրենց սեփական ինքնահասկացողության վրա՝ Ավետարանի եւ Եկեղեցու վավերական Ավանդության, ինչպես նաեւ մարդկության կյանքի ժամանակակից հոսանքների լույսի տակ:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

(*«Էկումենիկ հոսանքները Հայ Եկեղեցում. Հալլե-Վիտտենբերգի համալսարանում Վեհափառի կարդացած դասախոսությունից. «Էջմիածին»*, 1998, Բ-Գ, էջ 108-109)